

DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-49-51>

УДК 338.439.02:631/635:355.02

Корінець Роман Ярославович

кандидат економічних наук, директор,
Всеукраїнська громадська організація
«Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4243-6745>

Перерва Григорій Леонідович

аспірант,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2837-2821>

Присяжнюк Наталія Михайлівна

кандидат ветеринарних наук, доцент кафедри іхтіології та зоології,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4737-0143>

Никоненко Оксана Анатоліївна

аспірант,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4601-8076>

Roman Korynets

All-Ukrainian Public Organisation
"National Association of Agricultural Advisory Services of Ukraine"

Hryhorii Pererva

National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics"

Natalia Priszazhnyuk, Oksana Nykonenko

Bila Tserkva National Agrarian University

**«САДИ ПЕРЕМОГИ» – ІНСТРУМЕНТ АКТИВІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ
ЗАДЛЯ ПОСИЛЕННЯ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ****THE "GARDENS OF VICTORY" PROGRAM IS A TOOL FOR
MOBILIZING THE POPULATION TO INCREASE FOOD SECURITY**

Анотація. *Мета.* На основі узагальнення досліджень науковців запропоновані ініціативи в межах реалізації програми «Сади Перемоги» – інструмент активізації населення задля посилення продовольчої безпеки. *Методика дослідження.* Досягненню поставленої мети та подальшому вирішенню завдань сприяло використання комплексу загальнонаукових методів пізнання, а саме: абстрактно-логічного (обґрунтування теоретичних підходів проведення дослідження), монографічного та термінологічного аналізу (формування понятійно-категоріального апарату), теоретичного узагальнення, аналізу, синтезу, індукції та дедукції (обґрунтування основних методологічних засад оцінки реалізації програми «Сади перемоги»), абстрагування та формалізації (обґрунтування стратегії та перспектив розвитку ринку молока) та інших. *Результати.* Здійснено оцінку реалізації програми «Сади перемоги», як інструмент активізації населення задля посилення продовольчої безпеки в період військової агресії росії проти України. Нині, після двох років війни з росією, в Україні відзначається наявність всіх зазначених факторів для подальшого розвитку українського варіанту «Садів Перемоги» на основі досвіду США та Канади. Країна має сталий демократичний устрій, формат війни з РФ свідчить про намір ворога вчинити геноцид щодо українців. В середині країни спостерігається стійкий волонтерський рух і об'єднання навколо ідеї перемоги. Для того, щоб розвинути вже започатковану Ініціативу «Сади Перемоги», потрібно здійснити ряд кроків на державному і регіональному рівнях. І, в першу чергу, необхідною є активна роль держави. *Наукова новизна.* Удосконалено практичні підходи, щодо реалізації програми сільських громад «Сади перемоги», що передбачає: використання земель, які раніше не були задіяні в сільському господарстві або були виведені з обігу; залучення школярів до вирощування овочів і фруктів як в міській так і в сільській місцевості; розвиток дорадництва; зміна культури споживання. *Практична значущість.* Реалізація в практичній площині основних засад програми «Сади перемоги» дасть можливість здійснювати процес самозабезпечення продуктами

харчування членів домогосподарств, які проживають на території об'єднаної територіальної громади в умовах військової агресії росії проти України.

Ключові слова: продовольча безпека, «Сади Перемоги», домогосподарство, голод, територіальна громада, продовольчі запаси, особисте селянське господарство.

Summary. Goal. Based on the generalization of research by scientists, initiatives are proposed within the framework of the "Gardens of Victory" program – a tool for activating the population in order to strengthen food security. *Research methodology.* Achieving the set goal and further solving the tasks was facilitated by the use of a complex of general scientific methods of cognition, namely: abstract-logical (substantiation of theoretical approaches to research), monographic and terminological analysis (formation of conceptual and categorical apparatus), theoretical generalization, analysis, synthesis, induction and deduction (substantiation of the main methodological principles of evaluating the implementation of the "Victory Gardens" program), abstraction and formalization (substantiation of the strategy and prospects for the development of the milk market), and others. *The results.* An evaluation of the implementation of the "Gardens of Victory" program was carried out as a tool for mobilizing the population in order to strengthen food security during Russia's military aggression against Ukraine. Now, after two years of war with Russia, Ukraine notes the presence of all the mentioned factors for the further development of the Ukrainian version of "Gardens of Victory" based on the experience of the USA and Canada. The country has a stable democratic system, the format of the war with the Russian Federation indicates the intention of the enemy to commit genocide against Ukrainians. In the middle of the country, there is a steady volunteer movement and unification around the idea of victory. In order to develop the "Gardens of Victory" Initiative, which has already been launched, a number of steps must be taken at the state and regional levels. And, first of all, the active role of the state is necessary. *Scientific novelty.* The practical approaches to the implementation of the "Victory Gardens" program of rural communities have been improved, which includes: the use of lands that were not previously used in agriculture or were taken out of circulation; involvement of schoolchildren in the cultivation of vegetables and fruits in both urban and rural areas; development of counseling; change in consumption culture. *Practical significance.* The practical implementation of the basic principles of the "Gardens of Victory" program will make it possible to implement the process of food self-sufficiency for members of households living in the territory of the united territorial community in the conditions of Russia's military aggression against Ukraine.

Keywords: food security, "Gardens of Victory", household, hunger, territorial community, food reserves, personal peasant economy.

Постановка проблеми. Серед економічних проблем, які постали перед Україною в результаті російської агресії, на одне з перших місць вийшло питання продовольчої безпеки. Втрата територій, міграція населення, руйнація великих складів і переробних підприємств з перших днів війни сформували загрозу дефіциту продовольства.

З початком повномасштабної агресії росії в Україні стартувала Всеукраїнська ініціатива «Сади Перемоги». Вона отримала підтримку як домогосподарств, так і органів влади, недержавних організацій.

Для того, щоб ефект втілення такої ініціативи був максимальним, варто звернути увагу на форми підтримки і заохочення населення, які застосовувалися раніше. Визначити, що можна адаптувати до теперішніх реалій та врахувати досвід поствоєнного періоду, щоб якісно перенести позитивні напрацювання інших держав в Україну.

Агресія росії проти України завдала відчутного удару сталому розвитку нашої держави. Російські війська окупували близько 100 тис. кв. км включно з Кримом, що дорівнює близько 20% території України [1]. Окупація аграрного півдня та сходу, можуть обернутися недоотриманням від 30% до 70% овочів так званого «борщового набору» і понад 40% зернових культур [2].

Втрати людського капіталу, територій, розрив економічних зв'язків, обмеження експорту через блокаду портів негативно впливають на економічний розвиток: у 2022 році реальний ВВП ско-

ротився на 29,1%. Рівень бідності в Україні зріс із 5,5% до 24,1% – за межею бідності опинилися ще 7,1 мільйона українців [3]. Стала реальністю загроза суттєвого погіршення харчування у значній частині мешканців, скорочення їхнього раціону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні науковці залишили практично поза увагою такий яскравий історичний феномен як Сади Перемоги. Тільки після 24 лютого 2022 року тема «Садів Перемоги» була введена в загальнополітичний дискурс. Піонерами стали А. Ткачук та Ю. Третяк, котрі ще в березні 2022 року в рамках канадського Проєкту SURGe почали розробляти практичні аспекти всеукраїнської ініціативи Садів Перемоги. Ключові засади майбутньої ініціативи були вкладені в статті А. Ткачука в Дзеркалі тижня «Загроза голоду. Наша відповідь руззкім загарбникам» [4]. Тут же, чи не вперше, наводилися посилання на досвід та успішні результати аналогічних дій в Канаді, США, Великобританії.

Чи не найголовнішим уроком «Садів Перемоги» є те, що і США і Канада набули урок об'єднання зусиль різних верств населення, бізнесу і влади для вирішення надзвичайно складних завдань. І вже незабаром цей досвід знадобиться знову.

Мета статті. На основі узагальнення досліджень науковців запропоновані ініціативи в межах реалізації програми «Сади Перемоги» – інструмент активізації населення задля посилення продовольчої безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Внесок України до світового продовольчого ринку в 2021 році був еквівалентним забезпеченню харчуванням 400 мільйонів людей. Повномасштабне вторгнення росії в Україну порушило системи виробництва, переробки та постачання продовольства, зокрема, на міжнародний ринок.

Нині, щоб принаймні забезпечити внутрішню продовольчу безпеку, Україні важливо не лише виростити урожай, сформувати запаси і продати залишок. Набагато важливіше – створити додану вартість. Зернова країна повинна бути забезпечена не лише сировиною, а й продуктами, виготовленими з цієї сировини. І в цьому значну роль мають відігравати органи місцевого самоврядування. Вони можуть підтримати місцевий бізнес, розвивати місцеві виробництва та переробку сільськогосподарської продукції, залучати жителів до цієї роботи.

За півтора року повномасштабного вторгнення росія окупувала близько 20% території України. За даними Міністерства Внутрішніх Справ України, станом на травень 2023 року 30% території України замінована. В результаті у 2022 році збір зерна скоротився на 37%, овочів – на чверть, фруктів – на 10%. Варварська руйнація Каховської ГЕС поставила на межу виживання овочівництво Півдня України.

Згідно з останніми вимірюваннями індексу доступності продовольства Київською школою економіки (жовтень 2022), доступність харчових продуктів в Україні знизилась на 43% від лютого 2022 р. У 2022 році рівень бідності в Україні зріс із 5,5% до 24,1%, а за межею бідності опинилися ще 7,1 мільйонів українців. У таких умовах виникає висока загроза суттєвого погіршення харчування у значної частини мешканців України та скорочення їхнього раціону. ООН внесла Україну до двадцятки країн світу, яким загрожує голод [5].

Власні зусилля українців і допомога партнерів суттєво зменшують негативний вплив війни на рівень забезпеченості країни продовольством, якість і доступність їжі для мешканців. Але допомога не може тривати постійно, а власні ресурси, якщо їх не поновлювати, рано чи пізно вичерпаються. Більше того, наслідки війни не вдасться усунути навіть через роки після перемоги. Це означає, що питання продовольчої безпеки країни стає нагальним і потребує вирішення вже зараз.

Проведене дослідження вказує на те, що з проблемою забезпечення продуктами харчування в ході війни, яка триває не один рік, стикалися всі без винятку країни, які приймали участь в бойових діях. Найбільші ризики починають виникати на другому-третьому роках війни, коли довоєнні підходи і стандарти стають вже малоприматними, а зміни, обумовлені воєнним часом, ще не набули сталих форм.

За загрози суттєвого погіршення рівня забезпеченості населення і армії продуктами харчування влада має допомагати не тільки великим агро-виробникам. Необхідно, в першу чергу, активно задіяти потенціал населення, яке раніше або не працювало в сільській місцевості, або тривалий час не здійснювало значних аграрних робіт. Їхній недостатній професіоналізм компенсується ініціативністю, масовістю участі і зацікавленістю в позитивному результаті. Зволікання з боку держави з долученням до забезпечення продуктами харчування додаткових робочих рук, призводить до погіршення продовольчої безпеки, що виражається в нормуванні споживання, виникненню «чорного ринку» тощо [6].

Продумані покрокові дії з боку центральної влади, мають бути поєднані з аналогічною діяльністю на регіональному та місцевому рівні, а також – з волонтерством. Центральна влада забезпечує формування єдиної «рамки», яка відображується у вигляді відповідної програми дій. Крім того, центральна влада сприяє забезпеченню інформаційної, аналітичної та методологічної підтримки (в т.ч. – дорадництво і широке пропагування найбільш важливих кроків), податкове і фінансове стимулювання окремих напрямів розвитку (в першу чергу – переробки і зберігання, балансування продовольчого забезпечення в різних регіонах). Регіональна і місцева влада розвивають ініціативи на своєму рівні, за потреби – розширюючи «рамку», але, в цілому, діючи в заданих напрямках.

Громадам важливо розглядати забезпечення продовольчої безпеки як частину повного циклу: від вирощування, до переробки та зберігання. Розпочати дії у цьому напрямку можна з вивчення питання потреб та можливостей населення та наявних домогосподарств, місцевого бізнесу.

У багатьох громадах створені комунальні підприємства, які працюють у сільськогосподарській сфері. На жаль, ці суб'єкти не можуть скористатися усіма перевагами державної підтримки та не включені в перелік грантоотримувачів. З огляду на всі виклики війни, ми готуємо певні зміни, щоб дати можливість таким підприємствам брати участь у конкурсах на отримання грантів від держави [7].

Ініціатива «Сади Перемоги» довела свою життєздатність в рамках Першої світової війни. Передумовами її запуску, виходячи з досвіду Канади та США є:

– початок масштабного військового конфлікту, який ставить під очевидну загрозу продовольчу безпеку країни, яка перебуває в стадії війни;

– демократичний устрій країни, що сприяє розвитку ініціатив (країни тоталітарного або авторитарного рівня мають значні складнощі саме з волонтерством і низовою ініціативою, яка не підкрплена примусом центральної влади);

- потужний волонтерський рух на низовому рівні;
- загроза голоду або суттєвого погіршення рівня життя, що усвідомлюється більшістю населення;
- об'єднання мешканців країни навколо прагнення перемоги і їхня готовність до спільного подолання труднощів.

Нині, після понад року війни з росією, в Україні відзначається наявність всіх зазначених факторів для подальшого розвитку українського варіанту «Садів Перемоги» на основі досвіду США та Канади. Країна має сталий демократичний устрій, формат війни з РФ свідчить про намір ворога вчинити геноцид щодо українців. В середині країни спостерігається стійкий волонтерський рух і об'єднання навколо ідеї перемоги.

Для того, щоб розвинути вже започатковану Ініціативу «Сади Перемоги», потрібно здійснити ряд кроків на державному і регіональному рівнях. І, в першу чергу, необхідною є активна роль держави. Досвід Америки та Канади свідчить, що завдяки формалізації різнопланових дій і кроків, їхнього узгодження в часі та коштах на рівні держави, можна досягнути значний ефект в стислий період.

Надзвичайно важливо, щоб фокус уваги урядовців, політиків було перенесено з великих аграрних виробників на мікро та малий сільськогосподарський бізнес, громади, домогосподарства. Саме їхніми зусиллями американці і канадці досягнули збільшення виробництва основних продуктів харчування, вивільнення потужностей великих підприємств для забезпечення армії та експорту аграрної продукції.

В умовах російсько-української війни однією з основних проблем Узинської міської територіальної громади в 2022 та наступних роках буде відсутність достатньої кількості харчових продуктів для жителів громади. Це пов'язано, насамперед із такими факторами, як: ведення бойових дій на значній площі територій, де вирощувалась велика кількість продукції рослинництва, руйнування продовольчих складів, нищення ферм і птахофабрик; руйнування поставок харчових продуктів як всередині України так і з-за кордону. За оцінками експертів в 2022 році Україна може недоотримати 30-70% середньорічного врожаю більшості найважливіших сільськогосподарських культур, що може спричинити значну нестачу продовольства, зокрема третина українців може мати проблеми в отриманні достатньої кількості харчових продуктів в міських, сільських та селищних громадах.

Продукти харчування, які є найбільшою необхідністю для жителів громади в закладах торгівлі спостерігаються за такими видами продовольчих товарів: хліб та хлібобулочні вироби, макарони, молоко і молокопродукти, крупи, м'ясна продукція, овочі, олія.

Із такого переліку та обсягів харчових продуктів, що потрібні для забезпечення повноцінного

харчування жителів громади, частина продуктів вироблялась в межах самої громади індивідуальними домогосподарствами та підприємцями, частина покривалась за рахунок поставок ззовні через мережу торгових закладів.

Враховуючи умови, що склалися, основними проблемами щодо забезпечення продовольством жителів громади та створення продовольчого фонду для реалізації продовольчої продукції за її межі є:

- недостатня кількість основних харчових продуктів, що виробляються у громаді для мінімізації ризиків їх постачання у громаду у воєнний та повоєнний період, зокрема за видами: хліб та хлібобулочні вироби, макарони, крупи, риба, капуста та інші овочі, олія;
- недостатня обізнаність та психологічна неготовність більшості населення щодо самозабезпечення харчовими продуктами, сподівання на гарантоване постачання у торговельних мережах;
- використання індивідуальними домогосподарствами маловрожайних та схильних до хвороб сортів овочів та фруктів;
- брак відповідної сільськогосподарської техніки та паливно-мастильних матеріалів (ПММ);
- відсутність традицій та обладнання для переробки/збереження готової продукції комунальними підприємствами та індивідуальними домогосподарствами;
- часткова відсутність практичного досвіду та спроможності у сфері реалізації надлишків сільськогосподарської продукції, непорядкованість заготівельно-збутової діяльності;

Створення Програми «Самозабезпечення територіальної громади харчовими продуктами на 2022–2024 роки «Сади Перемоги» зумовлено необхідністю мінімізувати існуючі загрози посилення продовольчої кризи в умовах війни та післявоєнної відбудови [8]. Виникає нагальна потреба у скоординованій співпраці, злагодженій роботі влади, підприємств, фермерів та домогосподарств і громадських організацій задля виконання комплексу весняних польових робіт в умовах ресурсного обмеження, вирощення, збору, зберігання, переробки урожаю.

Розв'язання наявних проблем забезпечення продовольством жителів громади можливо із застосуванням принаймні 3-х шляхів.

Перший – збереження існуючої ситуації («status quo»), коли на практиці в основному будуть збережені підходи, які були нормою для мирного періоду та відсутності жодних перебоїв з постачанням необхідної продукції для задоволення потреб різних категорій споживачів. В той же час з урахуванням обмежених ресурсів, існуючих проблем та викликів щодо продовольчої безпеки в умовах війни та повоєнний період, які стоять перед територіальною громадою та країною в цілому, цей варіант не можна вважати прийнятним. Він не

враховує наявні потреби та ситуацію із постачанням продуктів харчування в умовах руйнування інфраструктури (в т.ч. агровиробництва, складських приміщень, тощо) міст, сіл та селищ, окупації території, забруднення та мінування земель сільськогосподарського призначення, масової міграції та внутрішнього переміщення населення.

Другий варіант передбачає активізацію роботи з окремими категоріями громадян і місцевого підприємництва, здійснення точкових кроків, спрямованих на збільшення виробництва окремих видів продуктів харчування на окремих територіях, наприклад, найбільш безпечних з точки зору ведення воєнних дій. Зазначений варіант може забезпечити досягнення певних результатів, наприклад, активізувати місцевих фермерів та окремі домогосподарства, зменшити кількість необроблюваних ділянок, використати більші площі для посівів і насаджень сільськогосподарських культур, зібрати кращий врожай та повернути частину для потреб ЗСУ. Однак, такий підхід дасть можливість лише частково та ситуативно вирішити окремі проблеми, що виникли та виникатимуть внаслідок війни проти України, дозволить отримати лише частковий результат.

Третій варіант пропонує застосувати системний підхід та залучити максимальну кількість територіальних громад для вирощування усіх необхідних видів продуктів харчування, що дозволить найбільш повно забезпечити нормативні потреби у продуктах харчування домогосподарств, ВПО, соціальних комунальних закладів (харчування у садочку, школі та ін.), а у разі надлишку харчових продуктів надати допомогу у забезпеченні продуктами харчування ЗСУ, передати чи реалізувати залишки для потреб інших територіальних громад України.

В основі цього варіанту є діяльність, яка передбачає:

- проведення масштабної інформаційно-просвітницької кампанії;
- оцінку потреб жителів громади у продуктах харчування;
- інвентаризацію ресурсів та можливостей забезпечити вирощення, збір, переробку та зберігання на території громади продуктів харчування;
- покращення координації та чіткого планування проведення польових робіт; активізацію всієї територіальної громади, включаючи залучення ВПО;
- придбання необхідних матеріалів, техніки, інвентаря, обладнання для вирощування, збереження та переробки виробленої продукції;
- розроблення механізму розподілу та використання матеріалів, техніки, інвентаря, обладнання для вирощування, збереження та переробки виробленої продовольчої продукції;
- консультаційну підтримку населення з питань переробки, збереження, реалізації.

У порівнянні з попередніми, третій варіант є оптимальним, оскільки дозволить комплексно підійти до вирішення наявної проблеми, забезпечить ефективне використання потенціалу територіальної громади, дозволить забезпечити власні потреби в продуктах харчування, дасть змогу надати важливу підтримку у продовольчому забезпеченні ЗСУ, а також інших громад.

Одним з найважливіших питань, яке має бути вирішено, зокрема, є: максимально можливе самозабезпечення громади основними харчовими продуктами, які можуть і мають бути вирощеними у громаді, вироблення цих продуктів в обсягах, яких би вистачило і жителям громади (включаючи ВПО). Реалізація цього варіанту сприятиме створенню певного місцевого продовольчого резерву та забезпеченню продовольством Збройних Сил України та постачання харчових продуктів в інші громади.

Кожне селянське домогосподарство, кожна сім'я внутрішньо переміщених осіб, яка переселилась у села, кожна міська сім'я, яка має дачу чи город, землі комунальної власності, а також землі фермерів та агровиробників мають бути залучені до процесу самозабезпечення харчовими продуктами.

Перший – громада має вивчити потреби та можливості своїх мешканців, кожного домогосподарства. Другий – знайти фінансування, партнерів для закупівлі певного обладнання для переробки сільськогосподарської продукції. Третій – налагодити міжмуніципальне співробітництво, використання надлишків.

Цей процес – творча складова, яка немає обмежень. Цей процес дуже є дуже важливим не тільки з точки зору забезпечення населення продукцією у певних надзвичайних ситуаціях, а й є важливим ще тому, бо Україна підійшла близько до тематики євроінтеграції. Євросоюз має певні правила щодо формування фуд-процесингових центрів, де проводяться розрахунки по переробці тих чи інших продуктів на місцях.

Ключем до продовольчої безпеки в умовах війни може стати місцевий економічний розвиток. А це управлінські рішення, налагодження як вирощування так і переробки харчових продуктів, об'єднання людських, фінансових, технічних ресурсів – складові, які дозволяють працювати ефективно в кризові періоди.

Висновки. Вважаємо, що в нинішніх умовах найбільш релевантними для України видаються наступні ініціативи в межах реалізації програми «Сади перемоги»:

- використання земель, які раніше не були задіяні в сільському господарстві або були виведені з обігу. Їх обробляти можуть як місцеві мешканці, так і ВПО і жителі міст, котрі можуть бути долучені до такої ініціативи на волонтерських засадах;
- стимулювання до збільшення вирощування овочевих культур борщового набору в приватних домогосподарствах або на комунальних землях;

– залучення школярів до вирощування овочів і фруктів як в міській так і в сільській місцевості. Тут можна використати і північноамериканські підходи до заохочення школярів: уніформа, пільги при вступі до ВУЗів, можливо – оплата роботи;

– розвиток дорадництва. Саме за рахунок надання продуманих і виважених порад фахівцями в аграрному секторі, вже в перші роки вдалося сприяти значному нарощуванню обсягів виробництва пересічними мешканцями. Мова йде як про практичні консультації, так і про видання друкованих матеріалів, виготовлення наукових фільмів і відеоуроків тощо;

– стимулювання переробки сільськогосподарської продукції. Збільшення обсягів виробництва овочів обумовлює потребу в їхній переробці, щоб економити ресурси по зберіганню і збільшувати обсяги продуктів тривалого зберігання;

– зміна культури споживання. Досвід Першої світової війни вказує, що за правильної агітаційної кампанії можна змінити підходи до споживання ряду продуктів харчування. В першу чергу, на користь здорового харчування: збільшення в раціоні овочів і фруктів як заміників з хлібобулочних виробів та, частково, цукру і м'яса.

Список використаних джерел:

1. Хосе Мігель Гузман. Демографічна трагедія України: другий голодомор? URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2022/06/28/688487/>
2. Сади Перемоги. Чому треба посадити свій город. URL: <https://acmc.ua/sady-peremogy-chomu-treba-posadyty-svij-gorod/>
3. Громадське. У 2022 році в Україні за межею бідності опинилися понад 7 мільйонів людей – Світовий банк. URL: <http://surl.li/gtyry>
4. Анатолій Ткачук. Загроза голоду. Наша відповідь ружким загарбникам. *Дзеркало тижня*. 22 березня 2022. URL: <https://zn.ua/ukr/ECOLOGY/zahroza-holodu-nasha-vidpovid-ruzzkim-zaharbnikam.html>
5. Ковальова О., Витвицька О., Рибчинський Р., Купченко А., Ткаченко С. Моніторинг продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2023. № 2(49). Р. 274–286.
6. Скриньковський Р., Горбонос Ф., Цюх С., Хмиз М. Я., Процевят О., Князь С. Тенденції і питання продовольчої безпеки України в умовах війни. *Інтернаука. Серія «Економічні науки»*. 2022. № 8. С. 34–41
7. Заболотна О.С., Молодан М.М. Формування продовольчої безпеки України в умовах військового стану. In *The 6th International scientific and practical conference «Multidisciplinary scientific notes. Theory, history and practice»* (November 01-04, 2022). Edmonton, Canada. International Science Group. 2022. 712 p. P. 126.
8. Продовольча безпека громад під час війни: ключові тези. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15247>

References:

1. Khose Mihel' Huzman. The demographic tragedy of Ukraine: the second Holodomor? Available at: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2022/06/28/688487/> (in Ukrainian)
2. Victory Gardens. Why should you plant your garden? Available at: <https://acmc.ua/sady-peremogy-chomu-treba-posadyty-svij-gorod/> (in Ukrainian)
3. Hromads'ke. In 2022, more than 7 million people will be below the poverty line in Ukraine – World Bank. Available at: <http://surl.li/gtyry> (in Ukrainian)
4. Anatoliy Tkachuk (March 22, 2022) Threat of famine. Our answer to ruzzkim invaders. *Mirror of the week*. Available at: <https://zn.ua/ukr/ECOLOGY/zahroza-holodu-nasha-vidpovid-ruzzkim-zaharbnikam.html> (in Ukrainian)
5. Kovalova, O., Vytvytska, O., Rybchinsky, R., Kupchenko, A., Tkachenko, S. (2023) Monitorynh prodovolchoi bezpeky v umovakh voiennoho stanu [Food security monitoring under martial law]. *Problemy teorii ta praktyky finansovo-kredytnoi diialnosti – Financial and credit activity problems of theory and practice*, no. 2(49), pp. 274–286. (in Ukrainian)
6. Skrynkovsky, R., Gorbonos, F., Tsyukh, S., Khmyz, M., Protsevyat, O., Knyaz, S. (2022) Tendentsii i pytannia prodovolchoi bezpeky Ukrainy v umovakh viiny [Trends and issues of food security of Ukraine in the conditions of war]. *Internauka. Seriiia "Ekonomichni nauky" – Interscience. Series "Economic Sciences"*, no. 8, pp. 34–41. (in Ukrainian)
7. Zabolotna, O., Molodan, M. (November 1-4, 2022). Formuvannia prodovolchoi bezpeky Ukrainy v umovakh viiskovoho stanu [Formation of food security of Ukraine in the conditions of martial law]. U VI Mizhnarodnii naukovopraktychnii konferentsii "Multydystyplinarni naukovi zapysky. Teoriia, istoriia ta praktyka". Edmonton, Kanada. Mizhnarodna naukova hrupa, 712 p., p. 126. (in Ukrainian)
8. Prodovolcha bezpeka hromad pid chas viiny: kliuchovi tezy [Food security of communities during the war: key theses]. Available at: <https://decentralization.gov.ua/news/15247> (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 12.04.2024